

MUSTAFA FEVZİ (SARHAN) SON ŞER'İYE VE EVKAF VEKİLİ, MANİSA MİLLETVEKİLİ

Mehmet TAŞKINOĞLU

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZ

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Manisa milletvekilliği yapmış olan Mustafa Fevzi (Sarhan), 30.10.1923 – 03.03.1924 yılları arasında görev yapan son Şer'îye ve Evkaf Vekili'dir. Akhisar'da bilahare İstanbul'da geçirdiği başarılı tahsil hayatından sonra devletin çeşitli kademelerinde memuriyet hizmetlerinde bulunmuştur. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde II ve III. Dönem Saruhan mebusu, II, III ve IV. Cumhuriyet hükümetleri döneminde de, Manisa milletvekili olarak parlamentoda aktif görevler üstlenmiştir. Kamuoyunda "Karga Fetvası" olarak bilinen olayla ilgili olarak, TBMM'de soru önergesine muhatap olmuştur. Modern Türkiye'nin inşasında Halifelik, Şeyhülislamlık, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti gibi geleneksel dini kurumların devlet işlerinden ayrı tutulmasına yönelik gerçekleştirilen inkılâplara sadık kalarak yenilikçi kadroyla birlikte hareket etmiştir. Mustafa Fevzi (Sarhan), Manisa milletvekili olarak seçim çalışmalarında bulunmuş, devlet adına kamu davalarına katılmış ve TBMM'de çok sayıda konuşma yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Fevzi Sarhan, Saruhan mebusu, Manisa milletvekili, Şer'îye ve Evkaf Vekili

MUSTAFA FEVZİ (SARHAN) THE DEPUTY OF LAST ŞER'İYE AND EVKAF, MANİSA DEPUTY ABSTRACT

Mustafa Fevzi (Sarhan), the deputy of Manisa in the early years of the Turkish Republic, was the of the last Şer'îye and Evkaf deputy working between October 30, 1923 and March 3,1924. After his accomplished education in Akhisar first and subsequently in Istanbul, he served as an officer in different posts of the state. He served as a deputy of Saruhan in the Mebusan Parliament of the Ottoman Empire, during the II. and the III. terms. And during the Turkish Republic's II, III and IV terms, he took active participation in the parliament as a deputy of Manisa. He was the object of a parliamentary question, by virtue of an event which was known as 'Kargga Fetvası' in the public. He acted in unison with the people of the reformist, showing loyalty to the reforms such as keeping the institutions of convention and religion, for instance - caliphship , Şer'îye and Evkaf Vekaleti- away from works of the state. Mustafa Fevzi (Sarhan) worked for elections as a deputy of Manisa, participated in the state cases on behalf of the parliament, and delivered many speeches in TBMM, the Turkish Grand National Parliament.

Keywords: Mustafa Fevzi Sarhan, Saruhan deputy, deputy of Manisa, deputy of Şer'îye and Evkaf

1. Giriş

Mustafa Fevzi Efendi, İttihat ve Terakki üyeliğinde bulunmuş ve daha sonra Milli Mücadele'ye katılmıştır(TDVİA, 2010,C:39, s.7). Özellikle tahsiline önem vermesi ve kendisini her alanda yetiştirmesi, onun hızlı bir şekilde yükselmesinin ve başarılı bir devlet adamı olarak siyasette yer almasının önünü açmıştır.

Araştırmamızda, Manisa milletvekili Mustafa Fevzi Efendi'nin çocukluk ve gençlik yılları, tahsil hayatı, Osmanlı Devleti'ndeki memuriyet hayatı, TBMM'deki ve Şer'iyeye ve Evkaf Vekilliği dönemindeki çalışmaları, Meclis konuşmaları araştırılmıştır. Ağırlıklı olarak Meclis tutanaklarından, konu hakkında yayımlanmış eserlerden, ulusal ve yerel basından, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinden yararlanılmıştır.

2. Çocukluk ve Gençlik Yılları, Eğitim-Öğretim Hayatı

1876'da Akhisar'ın Şeyhisa Mahallesi'nde doğan Mustafa Fevzi Bey'in (Sarhan)¹ babası Efendizade Hacı Yusuf Ziya, annesi Fatma Hanım'dır. Fatma Hadiye Hanım'la evli olan Mustafa Bey'in Ahmet Huldi ve Mehmet Haldun² isimli iki çocuğu bulunmaktaydı³(Karakuzu, 2011, s.22). Mustafa Fevzi Bey 1889'da Manisa'da bulunan Sultaniye Medresesi müderrislerinden Rıza ve Mehmet Efendilerden dersler görmüş ve 1897 yılında ilk icazetini almıştır. Ardından 1898 yılında İstanbul'a giderek devrin meşhur âlimlerinden dersler görenek iki yıl sonra ikinci icazetini hak etmiştir. Mustafa Fevzi Bey, bir taraftan medrese tahsilini sürdürürken diğer taraftan 1899 yılında İstanbul Hukuk Mektebine kaydolmuştur. Başarılı bir eğitimin ardından 1904 yılında bu okulu birincilikle bitirmiştir. Bu başarısından dolayı "*Altın Maarif Madalyası*" ile ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda Almanca ve Fransızca'yı öğrenerek, Batı kültürünü yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bu dillerin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilmekteydi(TBMM Albümü, 2010, C:I, s.116).

3. Osmanlı Devleti Dönemindeki Memurluk Hizmetleri

1905'te Mecelle müderrisi yardımcısı olarak Hukuk Mektebi'nde göreve atanmıştır. 1908 yılında memuriyet kadrosuna geçirilerek maaşa bağlanmıştır. Şubat 1907'de Nüvvab Mektebi'nin (Kadı Mektebi) ilâmat-ı hukukiye ve cezaiye, Ekim 1909'da hukuk muhakeme usulü ve tanzim-i ilamat-ı cezaiye, Aralık 1909'da tanzim-i ilamı cezaiye ve icra kanunu muallimliklerine getirilmiştir. 1920 yılına kadar bu dersleri okutmuştur. Ancak Ferit Paşa Hükümeti zamanında, okuttuğu derslere sınırlama getirilmiştir. Diğer

¹ Vukuatlı nüfus kayıt örneğinde kendisinin soyadı olmadığı, ailesinin "Sarhan" soyadını taşıdığıdır(TBMM Albümü, 2010, C:I, s.126). Ayrıca meclis müzakerelerinde isminin genellikle "Mustafa Fevzi Efendi" olarak tutanaklara geçmiştir(T.B.M.M. ZC, Devre II, C:IV, s.705).

² Mehmet Haldun VII. Dönem Manisa milletvekilliği yapmıştır(TBMM Albümü, 2010, C:I, s.416).

³ Mustafa Fevzi Efendi'nin Vefatıyla ilgili çıkan haberlerde çocuklarının isimleri bazı gazetelerde "Halidun" ve "Halidi" olarak verilmiştir(Vakit, 20 Eylül 1933, s.6).

yandan 28 Mart 1904'te Maliye Bakanlığı Hukuk Müşavirliği Kalemî'ne, 1904'te Maliye Dava Vekâletine getirilmiştir. 10 Kasım 1908'de Hukuk Müşavirliğine terfi etmiştir. Ardından 28 Eylül 1908'de İstanbul İkinci Hukuk Başkanlığına, 1910 yılı sonunda İkinci Ticaret Başkanlığı'na, 12 Temmuz 1911'de Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Başkanlığı'na getirilmiştir(Belge No: 1).

Mustafa Fevzi Efendi okuldaki görevlerinin yanı sıra bir taraftan da Maliye ve Ticaret bakanlıklarının hukuk işlerinden sorumlu memuriyetlerinde bulunmuştur(Öztürk, II. Dönem C:III, s.679). Bir müddet Mahmut Esat Efendi'nin hukuk mektebinde yardımcılık yaptıktan sonra aynı kurumda Mahmut Esat Efendi'nin Mecelle müderrisi olmuştur. Fıkıhta ve İslam hukukunda ileri düzeyde malumat sahibi olan Mustafa Fevzi Bey, hukuk işlerinin hemen hemen tüm alanlarında uzmandır(Vakit, 20 Eylül 1933, s.6).

4. Mustafa Fevzi Efendi'nin Şer'îye ve Evkaf Vekilliği Dönemi

4.1. Mustafa Fevzi Efendi'nin Politikaya Adım Atması

1912 yılında yapılan genel seçimlere katılarak II. Dönem Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Saruhan'dan milletvekili seçilmiştir. Bunun üzerine Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasının ardından yapılan seçimlerde, III. Dönem Saruhan milletvekili olarak meclise yeniden katılmıştır. Meclisin tamamen kapatılmasına kadar Saruhan milletvekilliğine devam etmiştir(Öztürk, II. Dönem C:III, s.679).

2 Mayıs 1920 tarihinde çıkarılan bir kanunla tesis edilen 11 kişilik İcra Heyeti'nin birinci sırasında Şeyhülislamlıkla birlikte II. Mahmut tarafından ihdas edilen Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin görevlerini üstlenen Şer'îye ve Evkaf Vekâleti yer almaktaydı. Yapılan düzenlemeyle dini müesseselerle birlikte fetva makamı ve vakıflar tek kurumun çatısı altında birleştirilmiş oldu. İlk Şer'îye ve Evkaf Vekili Mustafa Fehmi Efendi'dir. Onu sırayla Abdullah Azmi ve Mehmet Vehbi takip etmiştir. Mustafa Fevzi Efendi ise Vekâleti, Konya Mebusu Musa Kazım'dan (Göksu) devralmıştır. Dört yıldan kısa süren Şer'îye ve Evkaf Vekâletinde, Beş vekil bu görevde kalmıştır. Bir ara Mustafa Fevzi Efendi'ye Adliye Vekili Seyyid Bey vekâlet etmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte siyaseten ikinci plana itilen Halifelik, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin kaldırılmasına karar verilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti yerine, Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği ile Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur(TDVİA, 2010, C:39, s.7-8).

4.2. Mustafa Fevzi Efendi'nin İstanbul Seyahati ve Kamuoyundaki Yankısı

Mustafa Fevzi Efendi'nin Şer'îye ve Evkaf Vekili olduktan sonra İstanbul'a yaptığı on beş günlük seyahat kamuoyunda dikkatle takip edilmiş, Cumhuriyet rejimi ve devrimlerle ilgili yaptığı açıklamalar basında geniş yer almıştır. Ayrıca bu gezi sırasında, vekâleti ilgilendiren ihtilafli konuların çözümü için incelemelerde bulunmuş, İstanbul Evkaf İdaresi ve İstanbul Darülfünun'unu ziyaret etmiştir(Vatan, 10 Teşrinisani 1923, s.1).

Mustafa Fevzi Efendi, İstanbul'a yapmış olduğu bu seyahat sırasında gazetecilerle yaptığı mülakatta; *"İslam'ın ilk hükümeti Cumhuriyetti. 14 Asır sonra aynı şekle dönmüş bulunuyoruz. Dünyada birbirine benzer bir şey yoktur. Nitekim insanlar da birbirlerine benzemez. Cumhuriyetimiz de başka cumhuriyetlere benzemez. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman birer Reis-i Cumhurdan başka bir şey değillerdi. Fikrimce Teşkilat-ı Esasiye tadilatı, zannedildiği kadar acele olmamıştır. Bu tür meseleleri mevzu bahis etmeğe lüzum yoktur"*.(Vatan, 10 Teşrinisani 1923, s.1) diyerek, Cumhuriyet rejimi hakkındaki eleştirilere cevap vermiştir.

İstanbul seyahati sırasında gündeme gelen bir başka husus evkafın ıslahı konusundaki tartışmalardı. Mustafa Fevzi Efendi, evkafın ıslahı konusundaki esasları belirlemek üzere bir komisyon oluşturulduğunu, bu komisyonun üç farklı gruptan meydana geldiğini söylemiştir. Komisyonu meydana getiren grupların;

- Evkafın mevcut durumunu bilenler,
- Evkaf işlerinde asırlık ihtiyaçları belirleyebilecek olanlar,
- Sosyal ve iktisatta uzman kişiler olduğunu belirtmiştir(Vatan, 10 Teşrinisani 1923, s.2).

Gazetecilerin, Men'i Müskirat Kanunu'nda⁴ yapılacak tadilat ve kadınların barlara gidip gidemeyecekleri konusunda vekâletin görüşünü sorması üzerine Mustafa Fevzi Efendi, Men'i Müskirat Kanunu hakkındaki düşüncelerini Meclis'te söyleyeceğini ve namuslu kadınların barlara gitmelerinin doğru olmadığını belirtmiştir. Aynı gazetecilerin kamuoyunda tartışmalara neden olan Osmanlı Halifesinin istifa edeceği şayialarına sıkça rastlandığına dair haberlerin sorulması üzerine Mustafa Fevzi Efendi yaptığı açıklamada, bu tür haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir(Vatan, 10 Teşrinisani 1923, s.2).

Mustafa Fevzi Efendi'nin İstanbul seyahatinde gerçekleştirdiği önemli resmi ziyaretlerden biri de, Darülfünun'a yapılmıştır. Bu ziyaretinde Mustafa Fevzi Efendi, eski medrese arkadaşlarıyla buluşarak hasret gidermiş, aynı zamanda kendi talebeleri olan son sınıf öğrencileriyle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Mustafa Fevzi Efendi'nin talebelere hitaben yaptığı konuşmada sarf ettiği, *"Biz artık geldik gidiyoruz. Vatanı sizlere bırakıyoruz. Vatanı i'la edecek sizlersiniz. İstikbal içinde kutlu dimağlarınızla vatana çok büyük hizmetler ifa edeceğinizden eminim."* sözleri duygusal anların yaşanmasına neden olmuştur(Vatan, 11 Teşrinisani 1923, s.2).

⁴ Türkiye'de içki kullanımını yasaklamak amacıyla birinci Millet Meclisi tarafından yürürlüğe konulan ve Meclis'te hararetle tartışmaların vuku bulmasına yol açan kanundur. 28 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey tarafından bir kanun teklifi halinde Meclis'e sunulmuş, uzun ve hararetle tartışmalardan sonra ancak 22 Mart 1926 tarihli ve 790 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Bu kânunla, muhafazakâr kesimin de Milli Mücadeleye aktif katılımının sağlanmasının amaçlandığı iddia olunmuştur (Doğan, 2013. s.161,1759).

Bundan başka Mustafa Fevzi Efendi, Süleymaniye Medresesi ve Dördüncü Vakıf Hanı'nı da teftiş etmiştir. Bu ziyarette Akarat (Gelirler) ve Vakıflar Müdürü Niyazi Bey'le görüşmüş ve Dördüncü Vakıf Hanı hakkında bilgi almıştır. Bu ziyaretin esas gayesinin vakfın zarara uğramasının nedenlerini araştırmak olduğu tahmin edilmektedir(Vatan, 12 Teşrinisani 1923, s.2). Ayrıca Lazistan Mebusu Ekrem Bey'in Evkaf Bankası'nın kurulmasına dair Meclis'te vereceği önergeyi ve bunun için bir İslahat Komisyonunun kurulmasına destek vereceklerini belirtmiştir(Vatan, 11 Teşrinisani 1923, s.2).

Bu seyahat sırasında İstanbul Evkaf İdaresi de incelemeye tabi tutulmuştur. Binlerce eseri bünyesinde barındıran Evkaf Kütüphanelerinin karşı karşıya kaldığı en önemli problem, işleyişle alakalı sistemin kurulamamış olmasıydı. Bu bakımdan idari işleyişte yapılacak ıslahat çok önem arz etmekteydi(Vatan, 11 Teşrinisani 1923, s.2). Mustafa Fevzi Bey'in bakanlığının son altı aylık döneminde evkafa ayrılan masrafin %33'ü hayrat işlerine, %30'u inşaat ve akara, %22'si hastanelere ve okullara, %15'i de memur maaşlarına ayrılmıştı. Ancak 1924 bütçesinde bu durum dikkate alınarak bazı değişikliklere gidilmesi(%40-45'i akar ve inşaatla düşünölmekteydi) planlanmaktaydı(Vatan, 13 Teşrinisani 1923, s.2)

Mustafa Fevzi Efendi'nin İstanbul seyahatinde gündeme gelen bir başka sorun da İstanbul Şehir Eminliği ile İstanbul Evkaf İdaresi arasında ihtilafa neden olan Tepebaşı Bahçesi meselesi idi. Mustafa Fevzi Efendi, ihtilafın giderilmesi için çaba sarf etmiş ve bu iş için altı kişilik bir komisyon kurulması talimatını vermiştir. Evkaf idaresi Tepebaşı Bahçesi için metresine 45 lira, Şehir Eminliği ise 25 lira teklifte bulunmuştu. Yaklaşık 14 bin metre genişliğinde bir alana sahip olan Tepebaşı Bahçesi, Mustafa Fevzi Efendi ve İstanbul Evkaf Müdürü İsmail Hakkı Bey'in devreye girmesiyle(Vatan, 19 Teşrinisani 1923, s.2) 450 lira bedelle Şehremanetine satılmıştır(Vatan, 20 Teşrinisani 1924, s.2).

Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması gündeme geldiği günlerde Hükümet Kabinesinde Adliye, Maarif, İktisat vekilliklerinde değişiklik yapılabileceği haberleri basında yer almış, muhtemel kabine değişikliğinde Mustafa Fevzi Efendi'nin adı Adliye Vekili olarak geçmişti(Vatan, 20 Şubat 1924, s.1). Şer'iyeye ve Evkaf Vekâlet'inin ilga edilmesi ve ona bağlı mahkemelerin de kapanması üzerine Mustafa Fevzi Bey, adliye komisyonlarında aza olarak görev yapmış, hukuk sistemimizin modern bir yapıya kavuşturulması ve yeni mahkemelerin kurulması çalışmalarına katılmıştır(Vatan, 28 Şubat 1924, s.3).

Halifeliğin geleceğine ilişkin alınacak karar öncesinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile Mustafa Fevzi Efendi arasında 26 Şubat 1924 günü saat 16.00'da Vekâlette uzunca bir toplantı yapılmıştır. Gazi Mustafa Kemal dinin siyasetten ayrılarak, laik bir düzene kavuşturulması konusunda atılacak adım öncesinde, Mustafa Fevzi Efendi ile bir ön görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin hükümet işlerinden ayrılması konusunun da

gündeme geldiği tahmin edilmektedir. Bu görüşme kamuoyunda ve basında ciddiyle takip edilmiş ve geniş yankı bulmuştu(Vatan, 27 Şubat 1924, s.1).

4.3. Mecliste “Karga Fetvası” Tartışmaları

Mustafa Fevzi Efendi'nin Şer'îye ve Evkaf Vekâleti yaptığı dönemde, kamuoyunda “Karga Fetvası” olarak bilinen bir konu TBMM'de tartışmalara neden olmuştur. Meclis tutanaklarından öğrendiğimize göre bu olay basına da yansımıştır.⁵ Kamuoyunda “Karga Fetvası” olarak bilinen bu olayda, Çorum İl Meclisince alınan “Kargaların İtlaf Edilmesine” dair kararın ardından il müftüsünün de görüşü alınmıştır. 7 Ocak 1924 tarihinde Antalya Milletvekili Rasih Efendi ile Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, verdikleri önerge ile konu hakkında Şer'îye ve Evkaf Vekili Mustafa Fevzi Efendi'den şifahi cevapta bulunmasını istemişlerdir.

O yıllarda Çorum'da kargaların çoğalmasıyla birlikte tohumlar zarar görmeye başlamıştır. Bunun üzerine Ziraat Müdürlüğü İl Meclisine bir müzekkere vermiş ve bu müzekkerede şöyle denilmiştir: “*Efendiler! Memleketimizde kargalar pek çoğaldı, yağmurlar az yağıyor. Kargalar toprakların arasından tohumları topluyorlar. Bu, memleketimizin ziraatı için bir felâkettir. Meclisi vilâyetiniz bunların itlafları esbabını istikmal etsin*”. Bu önerge üzerine İl Meclisi yaptığı müzakerede, “*Kargaları itlaf edecek olursak birtakım silâhlar atılacak. Bu silâhların atılması birtakım mahazir tevliid edebilir.*” denilerek kargaların itlafının doğru olamayacağı görüşünü benimsemiştir. Bu arada Meclis, bir taraftan da bu konuda Müftü Efendi'nin de mütalaasını almak istemiştir. Ancak Mustafa Fevzi Efendi'nin TBMM'de, bu şekilde izahatta bulunması üzerine milletvekilleri “*Meclisi (vilayet) müftü mü idare ediyor?*” diyerek tepkilerini dile getirmişlerdir. Müftü Efendi ise verdiği yazılı mütalaada, “*Bunların itlafları gayri caizdir.*” demiştir. Bunun üzerine Müftü Efendi'nin de görüşünü dikkate alan Vilayet Meclisi, kargaların itlaf edilmemesine karar vermiştir. Böylece ziraat müdürünün takriri reddedilmiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekili Mustafa Fevzi Efendi, yaptığı tetkiklerden sonra Müftü Efendi'nin mütalaasını hatalı bularak müftüyü azletmesi olayı milletvekilleri arasında farklı tepkilere neden olmuştur. Bu arada Mustafa Fevzi Efendi, konunun fikhî yönden değerlendirilmesi için “Heyet-i Üfta”nın görüşüne müracaat etmiş, heyetin mütalaanın, Şer-i Şerife uygun olmadığı yönünde görüş belirtmesi, bu kararı vermesinde etkili olmuştur. (T.M.B.B. Z.C., Devre II, C:IV, s.705-706). Halifeliğin ve Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasının hemen öncesinde yaşanan bu olay, dinin devlet kurumları üzerindeki etkisinin kırılması yönünde alınmış bir karar olması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

⁵ Önerge sahiplerinden biri olan Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey meclis konuşmasında olayı Yenigün gazetesinden öğrendiğini duyurmuştur(T.M.B.B. Z.C., Devre II, C:IV, s.705).

5. Mustafa Fevzi (Sarhan)'ın Siyasal Yaşantısı ve Manisa'daki Seçim Çalışmaları

Mustafa Fevzi Efendi 7 Temmuz 1923'te yapılan TBMM'nin II. Dönem seçimlerinde 587 oy alarak Saruhan'dan Halk Fırkası Milletvekili seçilmiştir. 11 Ağustos 1923'te Meclis'e katılmıştır. Adliye, Kavanin-i Maliye, Memurin Muhakemat, Kanun-i Esasi, Diyanet ve Evkaf komisyonlarında çalışmıştır. İki kez Adliye Komisyonuna başkanlık etmiştir(Öztürk, II. Dönem C:III, s.679). V. İcra Vekilleri Heyeti ve I. Hükümet döneminde, 30.10.1923 – 03.03.1924 yılları arasında Şer'iyeye ve Evkaf Vekilliği yapmıştır(TBMM Albümü, 2010, C:I, s.116).

Mustafa Fevzi Sarhan III. Dönem milletvekili seçimlerine katılarak 811 oyla Manisa'dan tekrar CHF milletvekili seçilmiştir. 7 Ekim 1927'de mazbatasını almış, 1 Kasım 1927'de TBMM'ye katılmıştır. 2 Kasım'da mazbatasını onaylanmıştır. Bu dönemde Adalet Komisyonundaki çalışmalarına devam etmiştir. Yine aynı dönemde Yavuz Zırlıslı hakkında soruşturma yapan Karma Komisyona ve Geçici Harf Komisyonlarına üye seçilmiştir(Öztürk, 1995, III. Dönem C:III., s.467).

4 Mayıs 1931 tarihinde IV. Dönem milletvekili seçimlerinin ardından CHP'den Manisa milletvekili seçilerek TBMM'ye katılmış, II. toplantı yılı sonuna kadar Adalet Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. 1933 yılında vefat edinceye kadar Meclis üyeliği devam etmiştir(Öztürk, 1995, II. Dönem, C:III, s.679).

Mustafa Fevzi Efendi Türk şirketleri tarafından satın alınan buharlı gemilerin Gümrük Resminden muaf tutulmasına dair çıkarılan kanunun oylanmasında 117 kabule karşılık ret oyu kullanan 17 kişiden biri olmuştur. T.B.M.M. ZC, Devre II, C:VI, s.185). Bundan başka Mustafa Fevzi Bey ve 12 arkadaşının TBMM'nin 58. birleşimindeki oturumunda yanık yerlerin imarı için bir banka kurulmasına dair verdikleri kanun teklifi TBMM Başkanlığı tarafından müzakere edilmek üzere Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir(T.B.M.M. ZC., Devre II., C:XIV., s.63).

TBMM'nin I ve II. Dönemde Saruhan'dan milletvekili seçilen Mehmet Reşat Bey'in 20 Şubat 1926'da Paris'te vefat etmesi üzerine(Öztürk, C: III., s.674) meclisin 59. Birleşiminde Mustafa Fevzi Bey ile birlikte Saruhan Mebusu Kemal, Konya Mebusu Musa Kazım, Aksaray mebusu Vehbi, Reşat Bey'in cenazesinin Meclis kararıyla Türkiye'ye getirilmesi ve Akhisar'da toprağa verilmesi hakkında bir önerge vermişlerdir. Meclisteki oylamada önerge kabul edilmiş ve ardından cenaze Akhisar'a getirilmiştir(T.B.M.M. ZC, Devre II., C:XXII., s.264). 22 Şubat 1926 tarihinde TBMM'ye sunulan önerge şöyleydi:

“Mücadele-i Milliye'nin mebdeinden bugüne kadar bütün varlığını vatanın saadet ve selametine hasreden ve Mücadele-i Milliye'de zati devletlerinin cenahınızda kahramanane muin ve zahir olan Saruhan Mebusu Muhterem Reşat Beyefendi icra olunan apandisit ameliyatı neticesinde irtihali

darı cenan eylediği Paris'ten alınan telgrafta bildirilmekte olduğundan kemal-i teessürle arzı taziyet eyleriz. Merhumun cenazesinin Akhisar'a naklini temin buyurmanızı rica eder, lâyezal hürmetlerinizi takdim eyleriz! Efendim(T.B.M.M. ZC, Devre II, C:XXII).

Mustafa Fevzi Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla birlikte ikinci çok partili hayata geçiş sürecinde, 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde propaganda faaliyetlerinde aktif rol almıştır. CHP'nin Akhisar'da tertiplelediği mitingde belediye azasından Dr. Ziya Ali Bey'le birlikte yaptığı konuşma, halk arasında büyük ilgi uyarmıştır(Anadolu, 7 Eylül 1930, s.2). Bu konuşmasında Mustafa Fevzi Bey, hem SCF'nin parti programını, hem de CHP Genel Başkanı Fethi Bey'i eleştirmiştir(Anadolu, 6 Eylül 1930, s.2). Diğer taraftan Mustafa Fevzi Bey Akhisar ve Manisa merkez için yapılan belediye seçimlerine müdahale ederek bölgede etkin olmaya çalışan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın hem teşkilatlanmasını engellemeye, hem de seçim bölgesindeki oyların Serbest Cumhuriyet Fırkası'na kaymasını engellemeye çalışmış, fakat başarılı olamamıştır. Zira seçimlerin ilk günlerinde SCF'ye 600, CHP'ye 17 oy çıkmış, seçimlerin sona erdiği 8 Ekim 1930 günü SCF'ye 2000, CHP'ye 30 oy çıkmıştır(Karakaş, 2010, s.212). Bir iddiaya göre Mustafa Fevzi Bey seçim çalışmaları sırasında CHP lehine dini siyasete alenen alet etmekle suçlanmış, Akhisar müftüsünü ve imamlarını makamına çağırarak CHP namına propaganda yapmaları konusunda direktif vermiştir. Yapılan eleştirilere Mustafa Fevzi Bey: “*Kanunları biz yaparız. Seçime müdahale tabiidir ve devam edecektir.*” diyerek tepki göstermiştir(Karakaş, 2010, s.212).

6. Mustafa Fevzi Bey'in Uzman Bir Hukukçu Olarak Hizmetleri

Mustafa Fevzi Bey aynı zamanda kendisini iyi bir hukukçu olarak yetiştirmiş, devlet tarafından zaman zaman ihtilaflı konuların özellikle orman davalarının çözülmesinde mesleki bilgisinden ve tecrübesinden yararlanılmıştır. İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu şirketleri ile hükümet arasında oluşan ve Meclis'te bekleyen 26 Mayıs 1927 tarihli ihtilafnamenin çözümü konusunda, Manisa milletvekili Mustafa Fevzi Bey'in yanı sıra Burdur milletvekili Şeref Bey ve Sinop milletvekili Yusuf Kemal Beylere müracaat edilerek görüş alınmıştır. Ayrıca bu hizmetleri dolayısıyla adı geçen milletvekilleri hükümet tarafından ücretle mükâfatlandırılmışlardır. Bu iş için Bayındırlık Bakanlığı bütçesinden Fenni Kongre ve Şirketler Komisyonu'nca 300'er lira verilmesi, bakanlığın 8.5.1929 tarihli teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun 8.5.1929 tarihli toplantısında kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından onaylanmıştır(BCA, 8.5.1929, F.Kodu:30.18.1.2, Yer No.3.29..5).

Mustafa Fevzi Bey'in hukukçu olarak devlet yararına yaptığı bir diğer önemli hizmet de, Antalya'daki Karamuk ve Bucak orman davalarının devlet lehine neticelenmesini temine çalışmasıdır. Bu işteki başarısından dolayı Mustafa Fevzi Bey'e 3.000 lira mükâfat verilmesi kararlaştırılmış ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından onaylanmıştır. Aynı şekilde bu dava sırasında tapu kayıtlarındaki tahrifatı ortaya çıkarmış olan Tapu Umum

Müdürlüğü Müfettişlerinden Yümnü Bey'e de, 750 lira mükâfat verilmesi mezkûr kararname ile onaylanmıştır(B.C.A., 5.7.1930, F.Kodu:30.18.1.2, Dosya No:232-79, Yer No.12.48..14). Ancak İktisat Vekâletinin bütçesinde bu tahsisat olmadığı için yaklaşık bir yıl sonra bu kez Maliye Vekâleti'nin teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 20.05.1931 tarihli toplantısında bu paranın ödenmesi kararlaştırılmıştır(B.C.A., 20.5.1931, F.Kodu:30.18.1.2, Dosya No:232-83, Yer No.20.32..15). Buna rağmen Maliye Bakanlığı'nın 2.8.1931 tarihinde yeniden görüş belirtmesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin aynı tarihli toplantısında alınan karar Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir(B.C.A 2.8.1931, F. Kod: 30.18..12., Dosya No: 232-86, Yer No: 22.56..16.).

7. Mustafa Fevzi Bey'in Yaptığı Diğer Hizmetler

Mustafa Fevzi Bey birçok alanda olduğu gibi Harf İnkılabına da destek vererek devrimlerin yaygınlaşmasına gayret göstermiştir. Manisa milletvekillerinden Dr. Saim Bey, Kani Bey ve Akif Bey'le birlikte Akhisar'a gelerek yeni Türk harflerinin tanıtılması ve halkın inkılaplar hakkında aydınlatılması için çalışmalarda bulunmuştur(Anadolu, 19 Eylül 1928, s.2).

Mustafa Fevzi Bey 17 Kasım 1927 yılında yapılan Akhisar Tütüncüler Kongresine katılmış ve yapılan oylamada Kongre Başkanlığına seçilmiştir(Ayaz, 2006, s.239). Kongreden bir gün önce açılan Tütüncüler Sergisini ziyaret ederek yetkililerden bilgi almıştır(Ayaz, 2006, s.236). Ayrıca Eylül 1932 yılında Akhisar'da tütün çiftçisine her türlü destek ve kolaylığı sağlamak, tütünün piyasa değerini muhafaza etmek amacıyla bir kooperatif kurulması çalışmalarında bulunmuş, ardından başkanlığını yaptığı toplantıda Tütün Satış Kooperatifi'nin kurulması kararlaştırılmıştır(Ayaz, 2006, s.240). Mustafa Fevzi Bey 29 Şubat 1928'de yapılan Akhisar Tütüncüler Bankası'nın İdare Heyetine(Ayaz, 2006, s.240), 6 Nisan 1931'de yapılan toplantıda ise aynı bankanın başkanlığına seçilmiştir(Ayaz, 2006, s.268).

8. Mustafa Fevzi Bey'in Vefatının Kamuoyundaki Yankısı

Mustafa Fevzi Bey, rahatsızlanması ve hastalığının artması üzerine yurt dışına çıkmıştır. Arkadaşlarına yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre, tedavi için ilk önce Viyana'ya gitmiş, ancak ameliyat imkânı bulamadığı için buradan Paris'e geçmiştir. Mustafa Fevzi Bey Paris'te ameliyat olduktan hemen sonra 58 yaşında iken 19 Eylül 1933'te vefat etmiştir. Mustafa Fevzi Bey'in cenazesini almak için eşiyile birlikte, aynı zamanda akrabası olan Van milletvekili Tevfik Rıza Bey Paris'e gitmişlerdir(Vakit, 20 Eylül 1933, s.1). Cenaze tahnit edilerek (cesedin çürümemesi için ilaçlanması ve tıbbi önlem alınması) Marsilya'dan vapurla 12 Eylül'de İstanbul'a gönderilmiştir(B.C.A. D.N: 78162, F.K.30.10.0.0, Y.N:74.490.9). Aynı şekilde Mustafa Fevzi Bey'in 19 Eylül 1931'de vefat ettiği Başbakanlığın 1.10.1933 gün ve Yazı İşleri Amirliğinin 6/2724 sayılı yazısı ile bildirilmiştir. Yazı aynı gün TBMM Genel Kuruluna sunulmuştur(B.C.A. 1.10.1933, D.N:78162, F.K.30.10.0.0, Y.N:74.490.9). İstanbul'a getirilen cenaze buradan alınarak trenle Ankara'ya

getirilmiş(Cumhuriyet, 19 Teşrini Evvel 1933, s.1) ve 23 Ekim 1933'te düzenlenen büyük bir törenin ardından Cebeci Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Cenaze merasimine TBMM Başkanı Kazım Paşa, CHP Genel Kâtibi Recep Bey, milletvekili arkadaşları, yakınları ve büyük bir halk topluluğu katılmıştır(Milliyet, 20 Teşrini Evvel 1933, s.3). Vefat haberinin ardından aynı zamanda İstanbul Hukuk Mektebi'nden talebesi olan Vasfî Raşit isimli bir vatandaş gazeteye gönderdiği taziye de, Mustafa Fevzi Bey'in kişiliği ve Cumhuriyet hakkındaki düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir: *“Mektebi-i Hukuktan çok parlak çıkmış olan Mustafa Fevzi Efendi, mezun olduğu mektebe sınıf arkadaşı sabık Adliye Vekili Yusuf Kemal Bey'le beraber hoca olmuştur. Ben de talebeleri idim. Her talebesi gibi geniş zekâsının, eksiksiz ilminin ve çok kibar ve nazik tab'ının meftunu idim. Mustafa Fevzi Efendi'nin Milli Harekât esnasındaki siyasi faaliyeti şükran ile yâd edilmeye layıktır. Çok kudretli Gazi Hazretlerinin mesai arkadaşı olmak şerefini de kazanmış olan hocam, şeyhülislamların halefi olan Şer'îye Vekillerinin en sonuncusudur. İnkılâptaki en büyük hizmeti de, inkılâba bu Vekâlette gösterdiği sadakat olmuştur.”* (Cumhuriyet, 26 Eylül 1933, s.5).

Mustafa Fevzi Bey'in vefatı dolayısıyla Meclis'te boşalan sandalye için yapılan seçimde yerine Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtibi olan Hikmet Bey (Bayur) seçilmiştir(Milliyet, 21 Teşrini Evvel 1933, s.6). Mustafa Fevzi Bey daha öğrencilik yıllarından itibaren zekâsı ve çalışkanlığı ile dikkat çekmekteydi. Vefat ettiği sırada TBMM'de Adliye Encümeni Başkanlığını yapmaktaydı(Vakit, 20 Eylül 1933, s.6).

Cumhuriyete geçişle beraber eski rejimi çağrıştıran yer adlarının değiştirilmesine yönelik düzenlemeler kapsamında Akhisar'da bulunan “Efendi Mahallesi'nin ismi Akhisar Belediye Meclisi'nin 1933 yılında aldığı kararla “Mustafa Fevzi Bey Mahallesi” olarak değiştirilerek Mustafa Fevzi Sarhan'ın adı yaşatılmaya çalışılmıştır(Ayaz, 2006, s.94)

9. Sonuç

Atatürk Dönemi Manisa milletvekillerinden Mustafa Fevzi Sarhan'ın gençlik yıllarından itibaren Akhisar ve İstanbul'da almış olduğu donanımlı eğitim ve yetiştiği kültür ortamının siyasete atılmasında ve uzun süre devletin çeşitli birimlerinde hizmet etmesinde etkin bir rolü olmuştur. Mustafa Fevzi Bey'in geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra İngilizce ve Fransızca'yı öğrenmiş olması, üst düzeyde hukuk tahsilini yapmış olması onun meslek kariyerinde ve memuriyet hayatında belirleyici unsurlar olmuştur. Önce devlet memurluğuyla başlayıp, sonra politikaya atılarak Osmanlı Mebusan Meclisi'nde iki dönem Saruhan mebusluğu yaptığı yıllar, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine girdiği devreye denk gelmekteydi. Mustafa Fevzi Bey, bu aşamada edindiği devlet tecrübesi ve siyaset birikimini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte uygulamaya konulan modernleşme hamlelerinde ve inkılâpların hayata geçirilmesinde, yapıcı bir tutum içerisinde olmuştur. Nitekim Şer'îye ve Evkaf Vekilliği yaptığı dönemde, halifelik'in kaldırılması ve

dinin siyaset dışına itilerek devlet kurumlarının çağdaş bir yapıya kavuşturulması yolunda yapılan düzenlemelere ve Cumhuriyet rejimine sadık kalmıştır. Halifelik ile birlikte Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasından hemen önce bakanlık binasında Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakat, basında yer almış ve kamuoyu tarafından ilgiyle takip edilmiştir.

Bu arada Mustafa Fevzi Bey, hukuk alanında yapılan düzenlemelerde görev almış, birçok komisyona üye seçilmiş ve iki defa Adliye Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. Kamuoyunda “Karga Fetvası” olarak bilinen tartışmalar, TBMM’de soru önergesi verilmesine neden olmuş ve Mustafa Fevzi Efendi’den konunun aydınlatılması istenmiştir. Yapılan incelemelerden sonra Mustafa Fevzi Bey, olayın faillerinden Çorum Müftüsünü görevden almış ve din işleri ile devlet işlerinin ayrı tutulması konusundaki duyarlılığını ortaya koymuştur.

Hukuk alanında edindiği birikim ve tecrübesiyle Cumhuriyet hükümetleri döneminde, zaman zaman karşılaşılan kamu davalarının devlet yararına çözümlenmesine katkıda bulunmuş, bu hizmetlerine karşılık devlet tarafından para ödülü ile mükâfatlandırılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla birlikte yapılan Genel Seçimlere iştirak ederek II, III ve IV. Dönemlerde CHP Manisa milletvekili seçilmiş ve parlamentodaki hizmetlerine devam etmiştir. Diğer taraftan 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde Akhisar ve çevresinde partisi adına düzenlenen mitinglere katılmış, konuşmalar yapmış ve propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Mustafa Fevzi Sarhan, Meclis kürsüsünde yaptığı birçok konuşma ve soru önergesi ile yasama faaliyetine katkı sağlamış olan din, siyaset ve devlet adamıdır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi
Anadolu
Cumhuriyet
Milliyet
Vakit
Vatan

AYAZ, Belkız (2006), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Akhisar Kazası (1923-1933)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

DOĞAN, Cem (2013), “Osmanlı Men’-i Müskirat Cemiyeti ve Men’-i Müskirat Kanunu” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:6, Sayı:6, s.161,175.

KARAKAŞ, Ömer (2010), “Dönemin Yerel Basınına Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Manisa Vilayetinde Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri”, *History Studies*, Volume 2/3, s.212.

KARAKUZU, Hasan (2011), *Atatürk Dönemi Manisa Milletvekilleri (1923–1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

ÖZTÜRK, Kazım (1995), *Türk Parlamento Tarihi (1927-1931)*, II. Dönem III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları No:3, Ankara.

ÖZTÜRK, Kazım (1995), *Türk Parlamento Tarihi (1927-1931)*, III. Dönem III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları No:10, Ankara.

TBMM Albümü (2010), C:I. (1920–2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayın No:1, Ankara.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2010), C:39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul.

İnternet: www.tbmm.gov.tr

EKLER

Resim-1

M. Fevzi Bey Manisa milletvekili iken
(TBMM Albümü, 2010, s.215)

Resim-2

M. Fevzi Bey'e ait başka bir fotoğraf
(Vakit, 20.9.1933, s.1)

Resim-3

M. Fevzi Efendi Şer'iyeye ve
Evkaf Vekili iken
(Vatan, 10.9.1923, s.1.)

Resim-4

M. Fevzi Efendi'nin
Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa
Kemal ile yaptığı görüşmenin
basındaki yankısı (Vatan,
27.2.1924, s.1)

